

Idola fori¹

A „piac ködképei”

Francis Bacon szerint az emberi megismerés és a filozófiai reflexió egyik kerékkötője a piaci hangzavarra emlékeztető, kellően át nem gondolt beszéd. A helytelenül használt szavak nem csupán a kifejezés pontatlanságát eredményezik, de meggátolják az értelmes párbeszédet is. Különösen igaz ez a vallásos nyelvre. Gyakran csak utólag bizonyosodik be, hogy csupán szóhasználatbeli különbség az, ami alapvető teológiai másságnak tűnt először. Ma már bizonyosan nem lobbanna fel a láng a spanyol orvos² máglyáján, ám a szóbeli kirekesztés elkerülése érdekében szükséges ezzel a kérdéssel is szembenézni.

Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, hogy mikor jön el az Isten Országja, így válaszolt nekik: „Az Isten országa nem úgy jön el, hogy az ember jelekből következethetne rá. Azt sem mondhatják: Íme itt, vagy íme, ott van! – Mert az Isten országa közöttetek van!” (Lk 17,20-21) E sokat idézett kijelentés Lukácsnál tágabb összefüggésbe helyezve – az Emberfia napjának váratlanságáról szóló ígérvetés elején – kap értelmet.

A görögül beszélő közösségnek szánt lukácsi irat, az Isten országa jellegzetesen héber fogalmát összekapcsolja a hellenisztikus talajon talán jobban érthető paruziával (Krisztus visszajövetelével). Ez az összekapcsolás is jól szemlélteti az evangéliumokban gyakran felismerhető szerkesztői tevékenységet: egy eredeti jézusi mondást a húsvét utáni hit összefüggéseiben kommentál az evangélista. Ilyen módon az idézett logion (mondás) eredeti kontextusa az Isten országáról való, egyes farizeusokkal folytatott vita lehetett.

Tudjuk, hogy a farizeusok általában gyanakodva vagy megvetően viszonyultak a Palesztinában igen népszerű és főleg a köznép, az „ám–haárecz” körében élő „Malkuth Jahveh” reményekhez. Számukra az „Ország igájának” felvételét a szóbeli Tórához való igazodás jelentette, ami külsőleg elsősorban a Sömá (5 Móz. 6,4) rendszeres recitálásában nyilvánul meg. Éppen ezért sokkal inkább tekinthetjük a farizeusok kérdését gúnyolódásnak, mintsem teológiai diskurzus bevezetőjének.

„Vajon miféle Isten országáról beszél ez a vidéki önjelölt rabbi, ha egy icipici kozmikus jelet sem tud felmutatni hozzá” – vélhetjük a kérdés mögötti iróniát. Pedig Jézus nem volt a szó vallási értelmében sem tanulatlan. Valószínűleg a Hillel iskola tanításain nőtt fel, sőt az sem elképzelhetetlen, hogy a híres Johanan ben Zakkai körében is megfordulhatott annak galileai tartózkodása idején. Jézus ismeri a farizeusok gondolatmenetét, és éppen az ő érveikkel válaszol: hát elfelejtettétek, hogy az Isten országa nem égi jelenséggént mutatkozik meg életetekben, nem az apokaliptikus jelekből lesz kiolvasható számotokra: az Isten országa közöttetek van!

Az oly sok talányt jelentő lukácsi „köztetek” nyilván nem hangzott el a valószínűleg arámul folytatott beszélgetésben, de ugyanennyire bizonytalan a mögöttes feltételezhető arám eredeti is. Ha azt jelenti: „bennetek van”, akkor vonatkozhatott

a „Sömá”-ra is, mint a formalizmussá merevedett farizeusi gyakorlatra. Ha a mondás értelme „köztetek van”, akkor rokonítható a Mk. 1,14–15-tel, amely szerint Isten országa „egészen közel jött”, a „kezetek ügyében van”. Akár egyik, akár másik értelmezést tartjuk helyesnek, az nyilvánvaló, hogy Jézus nem az Isten országának fogalmáról beszél, hanem arról, hogy az ország jelenlevő valóság.

Az evangéliumok a farizeusokat általában Jézus ellenfeleinek mutatják be, s tanúi lehetünk rosszindulatú megjegyzéseiknek, jobb esetben meg nem értésüknek. Valóban az idézett beszélgetésben is két külön világot érzékelhetünk: az aprólékos definíciókat kereső szórszálhasogatását és a fogalmi kereteket szétfeszítő tágasságét. Vajon Jézust csak ellenfelei értették félre? A biblikus hagyomány elemzése azt mutatja: nem. Jézust nagyon gyakran közvetlen környezete, a tanítványok sem értették. Sőt, az evangéliumokban is sajátos hangsúlyeltolódások érhetők tetten. Így van ez Lukács evangéliumának 17. fejezetében is.

Ha Lukács művének mindkét kötetét (Lk. és Apcsel) együttesen vesszük figyelembe, nyilvánvaló annak sajátos, történeti szemlélete.

Ahogy Conzelmann rámutatott, Jézus az „idő közepe”, a történelmet hozzá viszonyítva minősíti Lukács³. Az evangélium ideje Jézus utáni idő, így a Mester szavai előremutató, jövőbe néző értelmet kapnak. Így lesz az Ország ideje összekapcsolva az Emberfia napjának eljövételével. Ez az interpretáció azonban teológiai, amely misszióra sarkall. Vajon találkozik-e Jézus örömmüzenete az evangélista teológiájával?

Amikor Jézus Isten országáról beszél, sosem ad meghatározást⁴. Nem ad definíciót, nem értekezik az Ország mibenlétéről. Legjellegzetesebb mondásai példázatokban lelhetők. A példázatok nem az Ország allegóriái, hanem gondolkodásra készítő metaforák⁵. Többnyire hétköznapi történetek, vagy képek, amelyekből alkalmanként provokatív túlzások, meghökkenítő csattanók bontakoznak ki. A példázat nem az Országról szóló tanítás, ami kívülről érinti a hallgatót, hanem megszólítja és bekapcsolja a történetbe azt, „akinek van füle a hallásra”. A példázatokat olvasva hozzánk is elhangzik a kérdés: „hogyan is van ez? Vajon jól mennek dolgaink a mindennapjainkban?” Az Ország titka a hétköznapiokból érthető meg. Nem külső jelek, nem a kultusz, hanem a már-már banális történetekben átélhető gyakran paradox valóság tárja elénk Isten királyi uralmát. A példázatok alapján nem nehéz belátni, hogy Isten országa nem érthető „kívülről”. A példázatot nem tudjuk tananyagként megérteni, csak úgy, ha magunk is részesei vagyunk, szereplői vagyunk egy példázatnak.

Az Ország titkának megértése ott kezdődik, amikor a hallgató elgondolkodik azon, hogy miért is kell a földbe esett gabonamagnak elhalnia. Mély igazságot fogalmaz meg J. D. Crossan, amikor az elrejtett kincs példázata kapcsán arra a paradoxonra mutat rá, hogy a kincs megtalálójának mindent, valóban mindent, még a példázatot magát is fel kell adnia⁶. Az a beszéd típus, amit Jézus a példázatokban használ, jellegzetesen profétai, igei nyelv és a héber Biblián alapul.

A Jézus által is beszélt igei nyelv azonban bűvópatakként tovább élt és él ma is. Fontosnak ítéljük annak leszövezését, hogy a teológiai nézetkülönbségek egy része a nyelvhasználat különbözőségére vetíthető vissza. Az igei nyelvet beszélők és a főnévi nyelvet használók között a megértést az is nehezíti, hogy a keresztény hit kulcsszavai az évszázadok során rögzültek, mégpedig főnevekként rögzültek. E kulcsszavakat, mint Isten, bűn, megváltás, szeretet, szolgálat, hit, remény stb., másként használják az igei és másként a főnévi nyelv szabályai szerint. Az eltérő szóhasználat inkább a mondattanban érhető tetten, mint a szófaji elemzésben. Az igei és főnévi nyelv kérdőszavai ugyanis mások. A főnévi nyelvben azt meg lehet kérdezni, hogy egy teológiai műszónak mi a definiáló karaktere, azt azonban nem, hogy ennek kimondása miként változtatja meg a beszélő életét. Az igei nyelvben pedig lehetetlen vállal-

kozás egy arisztotelészi-típusú definíciót adni, csupán a vallásos tapasztalat körülírására van mód. A főnévi nyelv rendszert alkot, az igei nyelv csupán rendez, és az eligazodást segíti. A főnévi nyelv megkérdezi, hogy: „kicsoda”, „mi a lényege” az igei nyelv úgy kérdez „mi a viszonyom veled”. A válaszként adott szavak gyakran ugyanazok, de a „nyelvjáték” különbözik.

Az igei nyelv korlátja a dogmaalkotásra való képtelensége. Nem a szavai lesznek fontosak, hanem a beszéd, amelyben elhangzanak. Az igei nyelvben a beszéd éppen olyan esemény, mint a világ bármely folyamata. A beszéd szereplői saját beszédükkel definiálják magukat, hogy a szavak kimondásával már meg is haladják, azok elsődleges kontextusát. A már hivatkozott J. D. Crossan ad erre példát Schönberg „Mózes és Áron” című műve kapcsán. A vallásos szféra, lényegében a Mindenható nem tűr kép-formákat, sem tárgyi-materiális, sem szavakhoz kapcsolt bálványokat. Az Istentől kimondott szó a kimondás pillanatában megsemmisül, mint idegen kép-forma. Az igei nyelv használói nagyon jól tudják, hogy szavaik elégtelenek. Néha pusztán a kérdés is elegendő, mert a válasz nem verbalizálható.

A főnévi nyelv szavai szimbólumok, amelyek jelzik a Valódi Valóságot, az igei nyelv szavai ikonok, amelyek kimondása kapcsolat a Valódi Valósággal.

Ebben a kapcsolatban a szavak ugyanolyan szereplők lehetnek mint a beszélők. Sajátos interakció megy végbe egy-egy nyelvi folyamatban, s azt is jelzi, hogy a szavak használata egy-egy beszédmódban nem mindig releváns az adott történéshez. Az archaikus ember bölcsessége létrehozta a „tabuszó” intézményét, ami kellő önmérsékletre intette az embert. A tabuszó helyettesítői, ha önálló életre keltek, csak utalni tudtak arra, amire vonatkoztak. Cserébe azonban korlátlanul használhatók lettek a mai főnévi-teológiai nyelv alapszavaiként.

A tabuszó problémájának másik megoldási módja a leíró-igei körülírás kialakítása volt. Ebben az ember vallásos szóhasználata az állítmányok szintjén rögzült. Az alanyi beszéd a Szemközti Valóságnak maradt fenntartva. Így az igei nyelv értelme a párbeszédben lehetséges csak. A párbeszéd pedig éppúgy mint az Isten országa, végső soron az emberi tapasztalat ügye. Talán ez lehetett az, amit Lukács evangélista „közztetek”-re vagy „bennetek”-re görögösített.

E kétféle nyelvhasználati mód felvázolása nem jelent értékítéletet is. Nem állítjuk, hogy az egyik mindenestől elhibázott, a másik mindenestől kifogástalan. Csupán arra szerettünk volna rávilágítani, hogy a teológiai disputák előtt célszerű tisztázni a felek beszédmódját. Az egymás fölötti ítélezés semmiképpen nem járható út a kereszténység számára, és méltatlan is azokhoz, akik a Názáreti követőinek vallják magukat. Az evangélium századosa ott, a Golgotán, átellenben a Megfeszítettel önkéntelenül verbalizálta élményét: „Bizonny, ez az ember Isten Fia volt”. (Mk 15,39b) Vajon főnevet vagy igét mondott?

A válasz kimondása előtt tanácsos egy pillanatra megállni és arra gondolni, hogy sok-sok türelemre és derűs alázatra van még szükség ahhoz, hogy ne legyenek úrrá rajtunk a piac bálványai – idola fori.

Irodalom

- 1 Francis Bacon *Novum Organon* c. művében szereplő fogalom, jelentése: a „piac ködképei” vagy a „piac bálványai”, és az emberi beszéd pontatlanságából származó bonyodalmakra utal.
- 2 Szervét Mihály
- 3 H. Conzelmann: *Die Mitte der Zeit* c. munkájában megfogalmazott nézet.
- 4 Ld. pl.: P. Ricoeur: *Az „Isten országa” Jézus paraboláiban*. Protestáns Szemle LIV/1/2., 1992.
- 5 Főleg az angolszász biblikusok körében népszerű álláspont.
- 6 J. D. Crossan: *Finding is the First Act*. Fortress Press, 1984.